

Алімпієва О. І.,

студентка 5 курсу гуманітарного факультету
Запорізького національного технічного університету

Приходько А. М.,

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та практики перекладу
Запорізького національного технічного університету

ГЕНДЕРНО МАРКОВАНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ

Анотація. Статтю присвячено вивченню когнітивно-семантичних особливостей фразеологічних одиниць із гендерним компонентом у сучасній англійській мові. Запропоновано поділ гендерно маркованих фразеологічних одиниць на декілька груп – сімейно, соціально, професійно зумовлені, а також ті, що мають у своєму складі власне ім'я та морально-етичні якості. Всі вони конститууються на основі опозицій «чоловічість vs жіночість» і «позитивність vs негативність».

Ключові слова: фразеологія, гендер, суспільство, лінгвокультура, стереотип.

Постановка проблеми. Останнє десятиліття характеризується стрімким розвитком лінгвістичної гендерології. Це зумовлено усвідомленням того факту, що усі сфери людського буття мають два профілі – жіночий і чоловічий. Ця гендерна дихотомія проявляється на всіх рівнях мовної системи, у т. ч. на лексико-семантичному, одним із важливих представників якого є фразеологія. Фразеологічні одиниці (далі – ФО) найбільш концентровано втілюють ідею гендеру, мабуть, тому, що відбивають безпосередній зв'язок людини, культури та мови. Тож зіставлення двох гендерних едностей уможливило з'ясування спільного та відмінного у когнітивно-семантичній структурі концептів «чоловік» і «жінка», а також встановлення найбільш суттєвих фразеосемантичних характеристик осіб чоловічої та жіночої статі в англійській лінгвокультурі.

Об'єктом пропонованої розвідки є гендерно маркований сегмент фразеологічної підсистеми сучасної англійської мови, а предметом – структурно-семантичні особливості таких ФО, що й зумовлює основну мету дослідження – з'ясування шляхів і способів продукування та використання ФО з гендерним компонентом значення в англійській лінгвокультурі. Те, що різні мови відображають певні культурні відмінності й по-різному вербалізують одні й ті ж концепти, особливо чітко проявляється в рамках вивчення їхнього фразеологічного складу. Використання гендерного знання та його культурного складника дозволяє максимально повно розкрити культурну специфіку гендерних стереотипів і асиметрій, наявних у певному лінгвосоціумі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Становлення та інтенсивний розвиток гендерних досліджень у лінгвістиці припадає на кінець ХХ ст. Відмова від визнання об'єктивної істини, інтерес до людини, розвиток нових теорій особистості призвели до перегляду принципів і підходів до вивчення категорій етнічності, віку і статі, які раніше інтерпретувалися як біологічно детерміновані [11, с. 278]. За останні роки значно виріс інтерес до фразеологізмів, у яких акцентується увага на гендерному компоненті. У вивченні цього питання доклали зу-

силь такі дослідники, як Д. Батлер, О. Бессонова, Е. Горошко, И. Зикова, А. Кирилина, К. Мізін, В. Широких.

Саме за допомогою концептуального формування оцінного значення можна визначити поняттєві групи ФО з гендерним компонентом. Незважаючи на те, що лише частина концептуальної інформації виражена мовними засобами, а інша частина репрезентована у психіці образами, схемами та іншими типами ментальних репрезентацій, найважливіші концепти закорінені в мові. Оцінні концепти є важливим фрагментом мовної картини світу [2, с. 52]. Так, навіть у першому наближенні до матеріалу можна помітити, що майже всі фразеологізми поділяються на ті, що містять «жіночий» компонент (*Mary Ann – проста дівчина*) і ті, що містять «чоловічий» (*hold-up man – бандит, zoo-daddy – недільний тато, jobs for the boys – тепленьке місце, doubting Thomas – Хома невірющий*). Не цурається англійська лінгвокультура й ФО без чіткого гендерного забарвлення (*a dead head – зануда, blue-collar worker – людина робітничої професії*), тобто тих, що є гендерно індиферентними.

Виклад основного матеріалу. Лінгвістична гендерологія співвідносить мову з особистістю за ознакою «біологічна стать». Гендерні ознаки мовної картини світу – це сутнісні прояви пізнання світу крізь призму його чоловічого і жіночого бачення, що інтегрують універсальні та національно специфічні ознаки, відбивають специфічні особливості когнітивної та комунікативної діяльності чоловіків і жінок, а також вплив статі на мовну поведінку її носія [1, с. 246].

Гендерний стереотип жінки сформовано в англійській лінгвокультурі поняттям «жінка», і всі його варіанти характеризували жінок за віком, родинним станом, сімейними стосунками, соціальною роллю (*aunt – тітка, daughter – донька, girl – дівчина, grandmother – бабуся, mother – мати, mother-in-law – мачуха, wife – дружина* тощо). Конотативне значення цієї ЛСТ, відбите в англійській мові, є таким: *підкується про свою зовнішність, боягузлива, не ходить на спорт, емоційна, вірна своїй сім'ї, незрівнянна, з гарною інтуїцією, боїться старості, добра, послужлива, сором'язлива, ніжна, слабка* [8, с. 329].

Гендерний стереотип чоловіка сформований такими поняттями, як *boy – хлопць, brother – брат, father – батько, father-in-law – вітчим, grandfather – дідусь, husband – чоловік, uncle – дядько та ін.* Гендерний стереотип чоловіків в англійській мові: *не підкується про свою зовнішність, непохитний, вільний, незалежний, із високим інтелектом, не боїться старості, головний, логічний, об'єктивний, могутній, спортивний, успішний* [8, с. 329].

Так чи інакше, гендерно марковані ФО англійської лінгвокультури конститууються на основі валоризації свого гендер-

ного компонента, через що описують гендерні стереотипи на підставі їх позитивної чи негативної оцінки. Найбільш плідно ці стереотипи проявляються в таких ідеографічно-тематичних групах, як сім'я, морально-етичні якості, соціальна та професійна значущість, власне ім'я.

Серед гендерно маркованих ФО доволі поширеною є ідеографічно-семантична група «сім'я». Навіть у дуже індивідуалізованому, високо мобільному та «гомо-гетеро-толерантному» світі XXI ст. сім'я продовжує займати центральне місце в житті людини, оскільки й надалі залишається одним із найважливіших соціальних інститутів [4, с. 115]. Тож і у фразеології, зокрема, до жінки, багато ФО надають позитивну оцінку жінці-дружині, жінці-матері та жінці-домоправительці. Яскравим прикладом цього є ФО *The wife is the key of the house – дружина – ключ до будинку*. Важливу народну мудрість відбиває й ФО *Men make houses, women make homes – Чоловік будує дім, а жінка робить його рідним вогнищем*. Серед англомовних ФО звертають на себе увагу ті, що валоризують жінок як подружжя: *one's better half – краща половина, one's old Dutch – чиясь дружина*. Поряд із цим існують і ФО, які характеризують жінку негативно (*a tiger mother – дуже сувора мати*). Англомовна культура фіксує й таке явище, як страждання чоловіка від злої дружини: *Three things kicked the man from his house, smoke, rain and dripping evil wife – Три речі виганяють чоловіка з його будинку: дим, капання дощу і зла дружина*.

У сім'ї становище чоловіків вище, а їх сімейне домінування закріплено і на рівні фразеології: *the king of the castle – король замку, the lord of the harvest – лорд врожаю, добувач, a good husband makes a good wife – у гарного чоловіка і дружина розумниця, a new man – чоловік, який допомагає дружині зробити домашні обов'язки і піклується про немовля*. Проте актуальним для англійської лінгвокультури є й факт залежності чоловіка від жінки («негатив»): *A man without a woman is like a ship without a sail – Чоловік без жінки схожий на судно без вітрила*.

Найбільшою є група ФО на позначення **морально-етичних якостей** чоловіка та жінки. Незважаючи на те, що представниці жіночої статі описуються у фразеології з позитивного боку (*A woman's first advice is her best – перша порада жінки, найкраща порада; work as a bee – працювати, як бджілка*), не можна обійти увагою тенденцію до певної негативації концепту «жінка». Так ФО *Man, woman and devil are the three degrees of comparison – Чоловік, жінка і диявол є трьома ступенями порівняння* натякає про оцінку градацію «погано – гірше – найгірше», де жінки постають гіршими, ніж чоловіки. ФО *Deeds are males, and words are female – Дії – то чоловіки, а слова – то жінки* містить натяк на надмірну жіночу балакучість і марно витрачений час. Це зайвий раз підкреслює й таке прислів'я, як *A sieve will hold water better than a woman's mouth a secret – Решето витримає воду краще, ніж рот жінки – таємницю*. Серед інших негативних якостей жінок фразеологічно фіксуються легковажність (*lady of easy virtue – легковажна жінка; lady of Babylon – куртизанка*) і надмірна емоційність (*commons cold – лайлива*).

На цьому тлі не можна не звернути увагу на те, що англійська фразеологічна (під)система пропонує набагато більше чоловічих позитивних якостей, ніж жіночих. Пор.: *old stager – досвідчена людина; old salt – досвідчений матрос; a man of courage – хоробрий; a man of business – ділова людина, бізнесмен; a man of action – енергійна людина; a made man – люди-*

на, яка досягла високого становища сама. Більш того, чоловік у таких ФО ототожнюється з самою людиною! Пор. далі: *As a man sows, so let him reap – Як людина сіє, так нехай і пожинає; Men are blind in their own cause – Люди бувають сліпими у власних справах; Manners make the man – Манери – це людина*. Основними негативними рисами чоловіка фразеологія вважає непорядність (*knight of fortune – поганий авантюрист; knight of industry – шахрай*), ніжність, яка є жіночою позитивною прерогативою (*lizzie boy – ніжний чоловік; girl boy – ніжний чоловік*), сластолюбство (*sugar daddy – старий любитель*). Негативно оцінюється фразеологією та поведінка чоловіка, яка не вписується у національно-психологічний стереотип: *a rough customer – дуже грубо; fighting cock – сварливий*.

Одним із помітних явищ англійської лінгвокультури є тематико-ідеографічна група ФО на позначення **соціальної та професійної значущості** чоловіків і жінок. Першим притаманна рішучість і серйозність у роботі, що не може не оцінюватися позитивно: *boys in the backroom – група чоловіків, що приймає рішення за лаштунками; company man – людина, яка завжди працює для компанії і підтримує її політику; cock of the walk – важлива персона; bread winner – годувальник; the blue-eyed boy – чоловік, який не може погано виконувати роботу*. Натомість соціальна та професійна значущість других виявляється у фразеологічному фонді англійської лінгвокультури дещо применшеною: *girl-servant – прислуга; gaiety girls – акторка; hello girl – телефонний оператор; the leading lady – провідна акторка*.

Доволі значну групу складають у нашому матеріалі й ФО, базовим компонентом яких є **власне ім'я** (умовно їх можна назвати фразеонімами). Чоловічі фразеоніми позначають зазвичай фізичні характеристики, розумові здібності й особистісні властивості їх носіїв: *As loud as Tom of Lincoln – гучноголосий, як Том Лінкольн; A Daniel come to judgement – мудра людина; Jack the Lad – впевнений і не дуже серйозний юнак; Barkus is willing – чоловік бажає одружитися; as patient as Job – дуже терплячий*. «Чоловічі» ФО з негативним компонентом трапляються значно рідше. Зазвичай вони відбивають ті негативні риси, що є постійними характеристиками чоловіка: *Do a Lord Lucan – втікати без попереджень; Jack among the maids – любитель жінок, бабій*.

Фразеоніми з жіночим компонентом кількісно значно поступаються чоловічим, хоча й містять ті самі смислові акценти: розумові здібності, особистісні характеристики і морально-етичні якості. Пор.: *Cassandra warnings – жіноча мудрість; Sister Ann – вірна, віддана подруга*. Негативні фразеоніми з жіночим компонентом натякають на певні характеристики людини, зафіксовані в скарбниці народної мудрості: *A painted Jezebel – химерна жінка, Pandora's box – якщо ви відкриваєте Пандору, то це викликає всілякі неприємності*.

XXI ст. заявило про себе тим, що жінки взяли за відстоювання своїх прав і навіть за їх диктування. На цьому ґрунті утворилося багато гендерно значимих ФО, які мають негативний відтінок: *wear the breeches – жінка, яка управляє своїм чоловіком; the gray mare – жінка, яка має владу над своїм чоловіком; John Thompson's man – людина під контролем дружини; Mr. Right – чоловік, який виконує всі примхи дружини; sly puss girl – хитра дівчина*. Ролі чоловіка та жінки видозмінилися, суспільство давно визнало необхідність рівноправності. Прогресивно налаштованих і вільно мислячих чоловіків це не лякає, а страх більш слабких чоловіків перед сильною жінкою

надзвичайно великий. З цієї причини виникли нові параметри фразеологічної характеристики чоловіків із негативним компонентом: *(as) gentle as a lamb* – дуже сором'язливий; *tamma's darling* – дорослий чоловік, який перебуває під опікою своєї матері; *girl boy* – чоловік, який поводить себе, як жінка.

Висновки. Гендерно маркований фразеологічний корпус англійської лінгвокультури утворюється ідеографічно-семантичними групами, які існують на рівні значущості об'єкта для суб'єкта. Зокрема, серед гендерно маркованих ФО ціннісно релевантними є такі групи, як сім'я, морально-етичні якості, соціальна та професійна значущість, власне ім'я, усередині яких використовуються ФО з «чоловічим» компонентом значення (70%) і лише 30% – із «жіночим». Більш того, серед перших абсолютна перевага (85%) віддається ФО з позитивними конотаціями, тоді як ФО з негативними складають лише 15%. Натомість негативне позиціонування в англійській лінгво- і соціокультурні жінки подають 65% гендерно маркованих ФО, а позитивне – лише 35%.

Англомовна фразеологічна картина світу є певною мірою маскуліною, що проявляється як кількісно, так і якісно. Додатково про це свідчить і той факт, що ФО, які використовуються для номінації людини, часто містять у своєму складі «чоловічий» компонент «man». Англійська лінгвокультура, применшуючи роль і місце жінки в соціумі, схильна підносити в ньому чоловіка майже до рівня ідеалу, а подекуди й виставляти його як «стовп» буття. Виведене нею правило чоловічого позитиву не обходиться без винятків, які пристосовуються до окремих представників «сильної» половини людства: інваріант завжди зі знаком «плюс», а варіант може траплятися і зі знаком «мінус».

Перспектива подальшого студіювання заявленої проблеми полягає в можливості її вивчення зонайменше у двох напрямках: по-перше, для з'ясування шляхів і способів дискурсивної реалізації гендерних ФО в англосаксонському комунікативному континуумі, а по-друге, в екстраполяції пропонуваного принципу і підходів на інші природні мови задля наднаціонального й етноспецифічного їх осмислення.

Література:

1. Антрушина Г.Б. Лексикология английского языка: учеб. пособ. М.: Дрофа, 1999. С. 245–247.
2. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти: дисертація. Донецьк: ДонНУ, 2002. 463 с.
3. Горошко Е.И. Языковое сознание: гендерная парадигма: монография. М.: Харьков: ИД ИНЖЭК, 2003. 437 с.
4. Дружинин В.Н. Психология семьи. Екатеринбург: Деловая Книга, 2000. 208 с.

5. Зыкова И.В. Способы конструирования гендера в английской фразеологии. М.: Едиториал УРСС, 2003. 232 с.
6. Батлер Д. Гендерное беспокойство. Антология гендерной теории. Минск: ПроPILEI, 2000. С. 297–346.
7. Кирилина А.В. Гендерные аспекты языка и коммуникации: дисс. ... док. филол. наук. М.: МГЛУ, 2000. 369 с.
8. Смелзер Н. Социология / пер. с англ. М.: Феникс, 1994. 688 с.
9. Мізін К.І. Людина в дзеркалі компаративної фразеології. Кременчук: ПП Щербатих О.В. 2011. 448 с.
10. Уилсон Э. Современный англо-русский словарь. М.: ООО Изд-во АСТ, 2003. 864 с.
11. Широких В.М., Кудреватых Л.П. Теоретические материалы по лексикологии современного английского языка. М.: Высшая школа, 2004. 316 с.
12. Harley N. English words: A Linguistic Introduction. Oxford: Blackwell Publishing, 2006. 290 p.
13. Kunin A.V. English-Russian dictionary of idioms. М.: Russkiy Yazyk, 2005. 503 с.
14. Spiers R.A. American Idioms Dictionary. Lincolnwood, Illinois, USA: National Textbook Company, 1987. 464 с.

Алимпиева А. И., Приходько А. Н. Гендерно маркированные фразеологизмы в английской лингвокультуре

Аннотация. Статья посвящена изучению когнитивно-семантических особенностей фразеологических единиц с гендерным компонентом современного английского языка. Предложено разделение гендерно маркированных фразеологических единиц на несколько групп – семейно, социально, профессионально обусловленные, а также имеющие в своем составе имя собственное и морально-этические качества. Все они конституируются на основе двух оппозиций: «мужчина vs женщина» и «позитив vs негатив».

Ключевые слова: фразеология, гендер, общество, лингвокультура, стереотип.

Alimpieva A., Prykhodko A. Gender-marked phraseological units in the English linguoculture

Summary. The article is devoted to the study of cognitive-semantic features of phraseological units with a gender component in modern English. Gender-marked phraseological units are divided into several groups, which are family-driven, socially constructed, and professionally-related as well as those having their own names, moral and ethical characteristics. All of them are constituted on the basis of two oppositions, namely, “masculinity vs femininity” and “positivity vs negativity”.

Key words: phraseology, gender, society, linguoculture, stereotype.